

Z ŻYCIA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO WE LWOWIE W LATACH 1939–1946 WEDŁUG ŹRÓDEŁ RADZIECKICH

Dzieje Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946 to historia jego systematycznego niszczenia przez władze sowieckie. Dotychczasowe publikacje opisują fakty, wydarzenia w dokumentach powszechnie dostępnych w archiwach kościelnych, czy też we wspomnieniach kapłanów i Polaków mieszkających na tych terenach. Publikacja niniejsza ma na celu ukazać fragmenty tejże historii obserwowanej z drugiej strony, czyli oczyma władzy sowieckiej. Pięćdziesiąt lat przeleżały w archiwach sowieckich, które obecnie znajdują się w Państwowym Archiwum Województwa Lwowskiego we Lwowie, ściśle tajne raporty na temat akcji stosowanych przez NKWD wobec polskiego społeczeństwa katolickiego. Ukazują one, jak dokładnie było inwigilowane środowisko polskich księży katolickich, jaką propagandę stosowano po to, by zmienić nastawienie społeczeństwa Lwowa, a szczególnie młodzieży do Kościoła katolickiego. Z tych dokumentów czytelnik dowiaduje się, w jaki sposób o wszystkich posunięciach księży informowany był Kijów, a potem Moskwa, jak wytyczne Stalina odnośnie zniszczenia Kościoła były przekładane na język praktyki. Z kart ściśle tajnych raportów wylania się niezwykle żywy, ale i okrutny obraz tamtych lat.

1. Zajęcie Lwowa przez ZSRR

Dnia 22 września 1939 roku dowódca obrony Lwowa polski generał Władysław Langer, nie widząc dalszych szans obrony miasta, złożył broń wobec dowódcy 6 armii radzieckiej generała Filipa Golikowa. Rozpoczął się nowy rozdział historii Lwowa.

Chociaż wynegocjowane warunki kapitulacji gwarantowały bezpieczne przejście oficerom i żołnierzom polskim do Rumunii i na Węgry, to jednak, jak się wkrótce okazało, Sowietci wcale nie zamierzali tej umowy dotrzymać. Dwa tysiące

oficerów oraz żołnierzy walczących w obronie Lwowa zostało uznanych za jeńców i wywiezionych na wschód.

Lwów od tego dnia znalazł się pod władzą radziecką. 14 listopada 1939 r. wszyscy mieszkańcy Lwowa jak i zagarniętych przez Rosję Sowiecką polskich Kresów Wschodnich, bez względu na swą narodowość stali się obywatelami Związku Radzieckiego. Władzę w mieście przejęło NKWD¹. Polacy stanowili w tym czasie zdecydowaną i liczącą się większość. Trzy fale deportacji objęły blisko dwieście tysięcy osób, które wysiedlano w głąb ZSRR, najczęściej do Kazachstanu. Po tych czystkach etnicznych Lwów stał się w bardzo krótkim czasie zupełnie innym miastem. Chociaż pewnej części Polaków udało się uniknąć zsyłki, to miasto zamieszkiwali głównie Ukraińcy, Rosjanie i Żydzi. Przed wybuchem II wojny światowej Lwów liczył około 300 tys. mieszkańców, w tym 154.470 katolików – Polaków, 35.700 wiernych obrządku grekokatolickiego i około 100 tys. Żydów. Wkrótce po ataku hitlerowskich Niemiec na swego dotychczasowego sojusznika – ZSRR, Lwów został bez walki oddany hitlerowcom. Wraz z wejściem Niemców w 1941 r. wkroczyły do miasta zbrojne bataliony Ukraińców współdziałające i podległe hitlerowcom. Niemcy zaangażowali do pomocy ukraińskich nacjonalistów².

Polskie społeczeństwo we Lwowie stanęło wobec dwóch wrogów. Rozpoczęła się okrutna walka. Oblicza się, że pochłonęła ona blisko 80 tys. ofiar ze strony polskiej. Od momentu rozpoczęcia wojny liczba Polaków we Lwowie spadła z około 160 tys. w 1939 roku do 12 tys. w roku 1949³. Według spisu z roku 1979 było ich 13 tys⁴.

¹ NKWD – Narodnyj Komissariat Wnutriennich Diel – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych. Był to centralny organ administracji państwowej, w sowieckiej Rosji od 1917 i ZSRR w latach 1934–46 oraz policja polityczna. Powołany został przez rząd Lenina jako centrala umundurowanych sił bezpieczeństwa (m.in. milicji i wojsk wewnętrznych). Jednoczył wszystkie siły policyjne i porządkowe (straż pożarna, leśna) z zarządem Gulagu i z wywiadem politycznym. W wewnętrznej polityce Stalina było to główne narzędzie terroru i ludobójstwa (wielka czystka, procesy polityczne w ZSRR), wymierzonego przeciwko wszystkim warstwom społecznym i narodowościom, także Polakom (deportacje ludności, 1940 wymordowanie oficerów polskich w Katyniu i in. miejscowościach). Działał także na terenach państw zajętych 1944–45 przez Armię Czerwoną, w tym w Polsce, gdzie zajmował się m.in. zwalczaniem AK (proces szesnastu). W 1946 przekształcony w Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Ministerstwo Wnutriennich Diel) ZSRR. NKWD. W: *Nowa Encyklopedia Powszechna*, Warszawa 1996, t. 4, ss. 504–505.

² W. Szeltnicki, *Arcybiskup wygnaniec Eugeniusz Baziak – metropolita lwowski*, Kraków 1989, ss. 62–75, 84; *Schematismus archidioecesis ritus latini*, Leopoli 1939, s. 174.

³ *Instruktoru CK KP/b/U tov. Kowalevu (brak nadawcy) O religioznych tiechenijach suszcziestwu-juszczich na tieritorii Lwovskoj oblasti i ich projavlienijach po sostojaniju na 1 marta 1949*. Dalo f. R-1332, opis 2, spr. 15), pieczętka okrągła: Golovne Archivne Uprawlenija pri Kabinete Ministriv Ukrainy, Ukraina, Lvyvska Oblasna Dierzavna Administracija Dierzavnij Archiv Lvyvskej Oblasti. No 03,94505 Ukraina.

⁴ J. K. Ostrowski, *Lwów – dzieje i sztuka*, Universitas, Kraków 1997, s. 80.

Z życia Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946...

Pierwsze lata Lwowa pod okupacją ZSRR charakteryzowały się tym, że zamknięto wiele świątyń katolickich. Stolica archidiecezji lwowskiej została przeniesiona do Lubaczowa wraz z przybyciem arcybiskupa E. Baziaka 13 sierpnia 1946 r. Polacy masowo byli repatriowani do Polski, głównie na Ziemię Odzyskaną. Znaleźli się tam jako wygnańcy, wyrzuceni z ziemi rodzinnej, których nikt nie pytał o zdanie. Wykazali dużo dobrej woli w dostosowaniu się do nowego otoczenia i w integracji z miejscową polską ludnością. Wielu kapłanów należących do lwowskiej archidiecezji znalazło się na Ziemiach Zachodnich. Np. dwaj kapłani – Michał Rękas i Jan Szurlej związani z Apostolstwem Chorych – jako wygnańcy po II wojnie światowej znaleźli się w Katowicach⁵. Niektórym udawało się wywieźć drogie przedmioty kultu z katolickich kościołów Lwowa. Te, które zostały, w tym bezcenne dzieła sztuki, w większości zniszczono. W roku 1946 zlikwidowano Kościół grekokatolicki, a władze nakazały jego wiernym włączyć się w strukturę Cerkwi prawosławnej. Duchowni unicy, którzy nie podporządkowali się tym zarządzeniom, zostali uwięzieni lub zesłani do łagrów. Wtedy to część unitów zaczęła uczęszczać do świątyń rzymskokatolickich⁶.

Świątynie katolickie oraz silne jeszcze mimo tragicznych wydarzeń II wojny światowej duchowieństwo lwowskie stanowiły „sól w oku” władzy radzieckiej. Rozpatrywano różne metody osłabienia polskich kościołów katolickich. Na całkowitą likwidację „nie odważono się”, mimo, że wystarczyłyby odpowiednie zarządzenia, jakie tworzone niezwykle szybko w przypadku „niewygodnych” dla władzy problemów.

Polska społeczność katolicka we Lwowie była jednak na tyle silna, iż realizacja takiego zarządzenia musiałaby się odbić szerokim echem i wywołać wiele sprzeciwów i reakcji. Zapewne była jeszcze głębsza motywacja takiego postępowania.

Według tajnego raportu *O religijnej działalności mającej miejsce na terytorium okręgu lwowskiego i jej przejawach – według stanu na 1 marca 1949* sporządzonego dla instruktora KC Komunistycznej Partii /b/ Ukrainy, Kowala⁷, w roku 1945 czynnych było we Lwowie 17 polskich świątyń katolickich, 12 klasztorów męskich i 22 klasztory żeńskie. Należy zaznaczyć, że w tych niezwykle trudnych

⁵ W. Szetelnicki, *Arcybiskup wygnaniec Eugeniusz Baziak*, s. 102; J. Krętosz, *Księża Michał Rękas i Jan Szurlej sekretarze generalni Apostolstwa Chorych*. „Wszechnica Gómoślaska” 2(1991), ss. 105–107; M. Rechowicz, *Apostolstwo Chorych w Polsce i jego pierwszy duszpasterz*. „Tygodnik Powszechny” 1979, nr 11.

⁶ J. K. Ostrowski, *Lwów – dzieje i sztuka*, ss. 74–78.

⁷ *Instruktoru CK KP/b/U tov. Kowalevu (brak nadawcy) O religioznych tischenijach suszczestwu-juszczich na tjeritorii Lvovskoj oblasti i ich projavlienijach po sostojaniju na 1 marta 1949*. Dalo f. R-1332, opis 2, spr. 15) Pieczęć okrągła: Golovne Archivne Upravlenija pri Kabinete Ministriv Ukrainy, Ukraina, Lvyvska Oblasna Dierzavna Administracija Dierzavnij Archiv Lvyvskej Oblasti. No 03,94505 Ukraina; S. Banasiak, *Osadnictwo na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1945–1950*, ss. 2–7.

dla Polaków czasach kościoły te stanowiły bardzo ważne ośrodki nie tylko działalności religijnej, wsparcia duchowego, ale również wymiernej pomocy charytatywnej. Były one również miejscami, w których zdeorientowani i zagubieni w dziejowych zawieruchach ludzie mogli otwarcie, bez obawy (przy powszechnym we Lwowie tamtych lat donosicielstwie i szpiegostwie), poradzić się, zapytać, wyżalić i otrzymać pomocną dłoń. Sowieci zdawali sobie doskonale sprawę, że kościoły katolickie miały ogromny wpływ na kształtowanie opinii i nastrojów w mieście. Mogły też stać się ośrodkami opozycji i buntu.

W roku 1945 w byłych polskich miastach przyłączonych do ZSRR rezydowało jeszcze trzech biskupów. W Wilnie Romuald Jałbrzykowski⁸, biskup łucki Adolf Szelażek⁹ i arcybiskup lwowski Eugeniusz Baziak. Funkcjonariusze NKWD wywierali presję na wszystkich trzech, aby jak najszybciej opuścili swe biskupstwa i wyjechali do Polski. Ponieważ biskupi nie chcieli opuścić swoich diecezji i swoich wiernych, pod pretekstem działalności antysowieckiej, biskupi Romuald Jałbrzykowski i Adolf Szelażek zostali wtrąceni do więzienia¹⁰. Ciężko chorego metropolitę wileńskiego zwolniono po miesiącu, 80 letniego biskupa Szelażka więziono blisko półtora roku i zwolniono go dopiero po staraniach Stolicy Apostolskiej. Został on przymusowo deportowany do Polski 15.05.1946. Dnia 7.07.1945 opuścił Wilno pod takimi samymi naciskami arcybiskup Romuald Jałbrzykowski. Wysiłki NKWD skupiły się teraz na pozostającym ciągle we Lwowie arcybiskupie Eugeniuszu Baziaku mieszkającym po usunięciu z pałacu arcybiskupiego w klasztorze franciszkanów. Akcja propagandowa była prowadzona bardzo szeroko. Metodą szykanowania, zastraszania, a także perswazji funkcjonariusze NKWD chcieli dotrzeć do jak najszerszych rzeszy księży katolickich. Oprócz brutalnego wysłania do łagrów i więzień, władze radzieckie postanowiły osłabić polski Kościół rzymskokatolicki i pozbyć się większości księży przez repatriację do Polski oraz zesłanie do łagrów po 1945 roku.

Pełnomocnik Rady do Spraw Kultów Religijnych przy Radzie Ministrów USRR P. A. Wilchowy zwierzał się we wspomnianym raporcie: „(...) a moje zadanie pełnomocnika rady polegało na tym, aby wszelkimi możliwymi środkami i metodami skłonić ich do wyjazdu”¹¹. Był to bardzo niewinnie brzmiący eufemizm, za którym kryły się zastraszanie i śmierć.

⁸ S. Czyżewski, *Ks. dr Romuald Jałbrzykowski, arcybiskup metropolita wileński. Wspomnienia*, mps, Białystok 1959, s. 281 (Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku).

⁹ L. Popek, *Bp Adolf Piotr Szelażek. Pasterz diecezji łuckiej*, „Ład” 9(1990).

¹⁰ A. Hlebowicz, *Polskie duchowieństwo katolickie na Białorusi i Ukrainie po II Wojnie Światowej*, w: E. Walewander [red.], *Polacy w kościele katolickim w ZSRR*, Lublin 1991, ss. 178–181.

¹¹ *Instruktoru CK KP/b/U тов. Ковалеву (brak nadawcy) O religioznych tieczenijach suszcziestwujuszczich na tieritorii Lvovskoj oblasti i ich projavlienijach po sostojaniju na 1 marta 1949*. Dalo f. R-1332, op. 2, spr 15), pieczętka okrągła: Golovne Archivne Uprawlenija pri Kabinete Ministriv Ukrainy, Ukraina, Lvyvska Oblasna Dierzavna Administracija Dierzavnij Archiv Lvyvskej Oblasti. No 03,94505 Ukraina.

Wśród polskiego kleru rozpoczęto szeroką akcję propagandową ze szczególnym naciskiem na arcybiskupa Baziaka. Wspomniany wcześniej pełnomocnik Wilchowy pisze: „Udało mi się nakłonić do wyjazdu do Polski polskiego arcybiskupa Baziaka. Wyjechał jako jeden z pierwszych, chociaż zgodził się na to z wielkim oporem. Stworzyliśmy mu wszelkie możliwe ułatwienia dla tego wyjazdu”¹². Arcybiskup Eugeniusz Baziak wyjechał ze Lwowa do Polski 26.04.1946 jako ostatni z biskupów¹³.

Naciski na arcybiskupa Baziaka i bardzo delikatne jak na bolszewików działanie były podyktowane tym, że po jego „zgodzie” na wyjazd większość polskiego duchowieństwa, a także zakonników i zakonnice, udała się do Polski. Po tej akcji we Lwowie zostały tylko 4 funkcjonujące kościoły i 6 księży. Aby kościoły mogły prowadzić nadal swą duszpasterską działalność, musiały zostać zarejestrowane, a księża musieli oficjalnie przyjąć radzieckie obywatelstwo. Szacuje się, że podczas drugiej fali represji wobec Kościoła katolickiego w latach 1948–1953 spośród 50 pozostałych na Ukrainie księży połowa trafiła do więzień i łagrow¹⁴.

Raporty przesyłane do Rady do Spraw Kultów Religijnych zgodnie zawierają twierdzenia, że księża obrządku łacińskiego, którzy pozostali we Lwowie, podporządkowali się zarządzeniom radzieckim, nie ze względu na przekonania i świadomość, lecz z lęku i bojaźni przed władzą sowiecką.

Tajny raport przytacza słowa księdza Hieronima Kwiatkowskiego, który w rozmowie powiedział: „Jesteśmy wdzięczni Związkowi Radzieckiemu za to, że pozwala nam swobodnie sprawować religijne obrządki. Tego żeśmy się nie spodziewali”¹⁵. Ten sam ks. Kwiatkowski zaraz potem powędrował na 7 lat do łagrow.

Kiedy tow. Wilchowy zadał księdzu Kwiatkowskiemu pytanie, dlaczego nie spodziewał się w wolnym radzieckim Lwowie swobody, ten odpowiedział: „W 1946 roku wyjeżdżający do Polski księża nam pozostającym we Lwowie mówili „Co wam zostało, dwa, trzy miesiące posługi w kościołach, a potem bolszewicy wywiozą was na Sybir. My nie mieszkamy się w sprawy państwowe, jesteście uczciwi i dlatego cieszymy się swobodą”¹⁶.

Słowa księdza Hieronima Kwiatkowskiego – na pewno podbarwione i przeakcentowane, o czym już mógł wiedzieć tylko autor raportu – były bardzo na rękę sowieckiej propagandzie. Wiadomo było jednak, że taka postawa polskich księży

¹² Tamże.

¹³ W. Szetelnicki, *Arcybiskup wygnaniec Eugeniusz Baziak*, ss. 82–101.

¹⁴ A. Hlebowicz, *Polskie duchowieństwo katolickie na Białorusi i Ukrainie*, ss.178–181.

¹⁵ *Instruktoru CK KP/b/U tov. Kowalevu (brak nadawcy) O religioznych tieczenijach suszcziestwujuszczich na tieritorii Lvovskoj oblasti i ich projavlienijach po sostojaniju na 1 marta 1949*. Dalo f. R–1332, op. 2, spr 15) Pieczętka okrągła: Golovne Archivne Uprawlenija pri Kabinete Ministriv Ukrainy, Ukraina, Lvyvska Oblasna Dierzavna Administracija Dierzavnij Archiv Lvyvskej Oblasti. No 03,94505 Ukraina.

¹⁶ Tamże.

niewiele zmieni. Decyzja o konsekwentnej walce z Kościołem katolickim na Ukrainie została już podjęta. Władze Lwowa zostały zaniepokojone donosami, że polscy duchowni wzięli – jak to określili – „bardzo ostry kurs na młodzież” (w żargonie sowieckim nazywają to „obróbką młodzieży”), aby nie dopuścić do rozszerzania i utrwalania materialistycznego światopoglądu. Szczególnie obwiniani za to byli księża kościoła katedralnego we Lwowie: Karol Jastrzębski i Stanisław Płoszyński, którzy – jak określali donosiciele – różnymi metodami przyciągali do kościoła dzieci przedszkolne, młodzież szkolną, nauczali je religii, prowadzili rozmowy na tematy religijne, próbowali organizować religijne bractwa, przygotowywali dzieci do przyjęcia I Komunii świętej¹⁷. Towarzysz Litwin otrzymał rozkaz, by w kategoriycznej formie zabronić księżom pracy z młodzieżą, to jest odrywania jej od nauki, szkoły i wciągania jej do kościoła, co stanowiło naruszenie „prawa o kultach religijnych”. Paragraf nr 9 dekretu z 23 stycznia 1918 roku „O oddzieleniu kościoła od państwa i szkoły” zabraniał zarówno księżom, jak i organizacjom kościelnym, jakichkolwiek zajęć wychowawczych z młodzieżą. Na jego podstawie duchowni byli za taką działalność surowo karani. Były jeszcze późniejsze akty prawne ZSRR na ten temat. Zaznaczyć przy tym należy, że pojęcie religijnego wychowania ówczesna władza rozumiała bardzo szeroko – były to nie tylko spotkania modlitewne, służenie do mszy św., ale również śpiew w chórach kościelnych oraz przyjmowanie komunii i spowiedź¹⁸.

Tak więc wynikające z raportu „zadowolenie” księdza Kwiatkowskiego z tego, iż władza radziecka pozostawiła księżom swobodę w działalności duszpasterskiej było spreparowane przez NKWD.

2. Likwidacja seminarium

Likwidacja kościołów katolickich we Lwowie została poprzedzona zamknięciem Archidiecezjalnego Seminarium Duchownego. Budynek seminarium znajdował się przy ulicy Stefana Czarnieckiego, natomiast Wydział Teologiczny, na którym odbywały się zajęcia dla alumnów, mieścił się w uniwersyteckim kompleksie budynków Uniwersytetu Jana Kazimierza. Po przekroczeniu przez Armię Radziecką wschodniej granicy Polski duchowieństwo Lwowa zrozumiało natychmiast, że bolszewicy rozpoczną dyskryminowanie duchownych i walkę z Kościołem katolickim na zajętych przez siebie terenach. Dlatego przyspieszono święcenia kapłańskie. Studentów ostatniego rocznika studiów seminaryjnych postanowiono natychmiast wyświęcić. Dnia 19 września 1939 roku odbyły się święcenia diakonatu i zaraz na drugi dzień o godzinie 4 rano (by zdążyć przed zajęciem Lwowa przez wojska so-

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Upelnomoczennomu Sovieta pri Lvovskom oblispolkornie tow. Saviczevu N.K. od Upelnomoczenno Sovieta po dielam religioznych kultov pri Sovietie Ministrov USRR K. Polennik 10.02.1962.*

wiekie) diakoni otrzymali święcenia kapłańskie. Przecucia co do szykanowania duchowieństwa i walki z Kościołem katolickim na zajętych przez sowietów terenach sprawdziły się zgodnie z przewidywaniami. Budynek Wyższego Seminarium Duchownego został przeznaczony na akademik dla studentów medycyny. Nieco później zajęto również niższe seminarium i pałac arcybiskupi. Wydział teologiczny na Uniwersytecie Jana Kazimierza został zlikwidowany¹⁹.

3. Walka z Kościołem greckokatolickim

Walka z Kościołem katolickim zataczała coraz szersze kręgi. Bardzo niepomyślne dla władzy radzieckiej było to, iż wielu Ukraińców i Białorusinów należących do Kościoła greckokatolickiego pozostawało pod wpływem ideologii szerzonej przez Kościół katolicki. Stalin osobiście zaangażował się w sprawę zlikwidowania unii Kościoła rzymskiego i greckokatolickiego. Wiosną 1945 roku nasiliło się szykanowanie duchownych greckokatolickich przez władze sowieckie. Ruszyła olbrzymia fala propagandy. Księżom unickim zaczęto przypisywać najokrutniejsze przestępstwa i cechy charakteru, zarzucono im m.in. współpracę z hitlerowcami, zaprzecanie „polskim panom”, hulaszczy tryb życia, wystąpienia an-tyradzieckie, nawoływanie do bojkotu organizacji komsomolskich i pionierskich, kontakty z UPA itp.

W dniu 10 kwietnia 1945 roku w gazecie „Radińska Ukraina” ukazał się artykuł pt. „Z chrestom czy z nożem?” („Z krzyżem czy z nożem?”). Artykuł był na tyle ważny i przez dywersję ideologiczną tak skonstruowany, że można z niego wyczytać całą wykładnię polityki władzy radzieckiej w stosunku do Kościoła unickiego. Został on przedrukowany przez wiele radzieckich gazet. O metropolicie Kościoła greckokatolickiego we Lwowie Andrzeju Szeptyckim (+01.11.1944 r.) można przeczytać: „Ten magnat jest pewny, że wojna nie skończy się na tym, że przyjdzie dzień, w którym hitlerowskie Niemcy rzucą wszystkie swoje siły na odparcie radzieckich narodów. Swoją wiarę w zwycięstwo Niemców propaguje na każdym kroku, do niej przystosowuje całą taktykę swoich dalszych poczynań. Przekonany o tolerancji władz radzieckich w odniesieniu do cerkwi unickiej i jej duchowieństwa, Szeptycki zuchwale przesyłał do władz protesty przeciw tworzeniu w Galicji organizacji komsomolskich i pionierskich i przeciw rozdaniu wieśniakom majątków zakonnych. Szeptycki jednocześnie prowadził antyradziecką politykę na zjazdach duchowieństwa unickiego i w listach pasterskich. Ogarnięty ideą poddania Rzymowi całej Ukrainy, Białorusi i Rosji pogrążał się coraz głębiej w bagno zdrady. Zdawało się, że to było dno wszelkiego upadku. Ale nie Szeptyckiego informują o «osiągnięciach» jego wychowanków z UPA, którzy z nieznanym w dziejach okrucieństwem,

¹⁹ J. Anczarski, *Kronikarskie zapisy z lat cierpień i grozy w Małopolsce Wschodniej 1939–1946*, Lwów–Kraków 1998, ss. 41–44.

zezwierżeniem i sadyzmem mordują całe wioski nie oszczędzając nawet niemowląt. Szeptycki widział także krew na rękach niektórych duchownych unickich, ale nie należał do ludzi, którzy tracą przytomność na widok krwi”. W artykule można przeczytać również wiele obelg i oskarżeń pod adresem księży grekokatolickich. Niektórzy z nich byli według autora kapelanami w hitlerowskich oddziałach. Funkcje te pełnili między innymi profesorowie seminarium duchownego – Łaba, Karpiński, Kowaluk.

Duchowny Hoduńko organizował ludzi na wyjazd do pracy w Niemczech. Zbierał żywność i odzież dla niemieckich żołnierzy i utrzymywał kontakt z Ukraińską Powstańczą Armią itd. Równocześnie w artykule można znaleźć pochwałę pełnej patriotyzmu i szlachetności duchownych prawosławnych z Ukrainy i Rosji, którzy wiernie służą swym narodom²⁰.

Księża unicy – „wrogowie narodu ukraińskiego odziani w strój unickich duchownych są organizatorami band niemiecko-ukraińskich nacjonalistów – są agentami germańców. Oni szkodzą narodowi i jego twórczej pracy. Oni są sprawcami wielu złych czynów”.

Po takim przygotowaniu opinii publicznej nastąpiły aresztowania wielu księży unickich oraz arcybiskupa unickiego archidiecezji lwowskiej Józefa Slipoho. Abp Szeptycki już nie żył. Zmarł w 1944 r. Pod koniec maja 1945 powstała we Lwowie „Centralna Grupa Inicjatywna na rzecz połączenia Cerkwi grekokatolickiej z rosyjską Cerkwią prawosławną. Pierwszego marca 1946 roku Kościół grekokatolicki został oskarżony o zdradę narodu i współpracę z Niemcami podczas II wojny światowej, a wielu wiernych zostało wywiezionych w głąb Związku Radzieckiego i skazanych na życie w łagrach. Gdy teren został już przygotowany, wówczas w katedrze św. Jura we Lwowie, w dniach od 8 do 10 marca 1946 roku, odbył się tzw. synod duchowieństwa i wiernych. Synod ten jednogłośnie zerwał z Kościołem katolickim, potępił unię zawartą pod „knutem polskich panów”. Całe rzesze wiernych nie bardzo orientowały się w przeprowadzonych zmianach i w nowej sytuacji. Ci, którzy nie zaprzestali działalności, zeszli do podziemia²¹.

4. Zmiana funkcji świątyń katolickich

Katolickie świątynie Lwowa posiadają pod względem architektury i wyposażenia wewnątrz olbrzymią wartość. Wiele z nich zostało uznanych za zabytki najwyższej

²⁰ H.E. Wyczawski, *Likwidacja Cerkwi greko-katolickiej w Sowieckiej Ukrainie w 1946 r. (Uzupełnienie artykułu ks. Sławoja Głodzia)*, „Premisla Christiana”, 3(1990), t. 3, ss. 285–294; B. Cywiński, *Ogniem próbowane: t. 2: „... i was prześladować będą”*. Lublin–Rzym 1990, ss. 183–199.

²¹ Tamże; kard. Józef Slipyj zmarł w Rzymie 7.11.1984 r. Stolicę arcybiskupia kościoła grekokatolickiego objął w 1944 r. Wkrótce został aresztowany przez władze sowieckie. W łagrach przebywał 18 lat. Został zwolniony na interwencję papieża Jana XXIII w 1963 r. Z rąk Pawła VI otrzymał nominację kardynalską. Resztę życia spędził w Rzymie. W sierpniu 1992 r. jego ciało zostało przewiezione do Lwowa i złożone w katedrze św. Jura.

Z życia Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946...

klasy. Władze sowieckie natomiast wychodziły z założenia, że nie wystarczy zniszczenie struktur osobowych, to znaczy wykluczenie księży z wykonywania posługi duszpasterskiej. Uznały, że należy też zmienić pierwotną funkcję budynków kościelnych. I tak w raporcie tow. P. Kuczeriawego opracowanego dla Pełnomocnika Rady do Spraw Kultów Religijnych przy Radzie Ministrów ZSRR, dla USRR tow. P.A. Wilchowego, będącym odpowiedzią na pismo z dnia 31 stycznia 1948 r., znalazł się spis tych kościołów, które udało się zamienić na budynki o zupełnie innym przeznaczeniu. Był wśród nich kościół franciszkanów na ul. Korolenki nr 1, który przekazano na OITK MWD w październiku 1946 r., a związane z nim pomieszczenia przebudowano dla organizacji pracy klubowej czy pozorowanej działalności dobroczynnej na rzecz dzieci.

Budynek byłego kościoła w Busku przekazano Radzie Rejonowej na halę sportową już 10 lutego 1947 r.

Kościół i zabudowania przy ul. Mikołaja we Lwowie²² przekazano 10 lutego 1947 r. dla rosyjskiej Cerkwi prawosławnej.

Drewniany budynek kościoła we wsi Kukizowo przekazano Radzie Rejonowej 14 lutego 1947 r. W tym samym miesiącu Rejonowy Komitet Wykonawczy rozebrał budynek i cały materiał wykorzystał dla dodatkowego wyposażenia domu kultury.

Budynek przy ulicy Szewczenki nr 63 w mieście Lwowie przekazano 8 września 1947 roku na klub Fabryki Mechanicznej Szkła z prawem przebudowy.

Były kościół na Lewandówce przekazano 8 sierpnia 1947 r. na kinoteatr.

Kościół Sióstr Klarysek przy ul. Lenina nr 2 Rada Miejska przekazała już w czerwcu 1947 r. wojskowej firmie handlowej pod składy towarowe. Budynek byłego kościoła św. Anny przy ulicy Gródeckiej nr 2 przekazany został na miejskie kasy kolejowe²³.

Po długiej liście obrazującej wysiłki władzy sowieckiej, aby świątynie katolickie znikły z pejzażu Lwowa w sensie dosłownym, znajduje się nietypowa, jak na tego rodzaju raporty, osobista dygresja P. Kuczeriawego: „Zażalenia lub oświadczenia ze strony miejscowego religijnego społeczeństwa na temat prawidłowego lub nieprawidłowego wykorzystania budynków kościelnych do rejonowego Komitetu Komunistycznej Partii /b/ Ukrainy, komitetu wykonawczego rejonu i do mnie nie napłynęły. Mam nadzieję Piotrze Akimowiczu, że ponieważ innego wyjścia z tymi budynkami nie było, a podobnych budynków w rejonie jest jeszcze wiele,

²² Dotyczy kościoła św. Mikołaja.

²³ *Upelnomocziennomu Sovieta po Dielam Religioznych Kultov pri Sovietie Ministrov SSSR po USRR tov. Vilchovomu P.A. Upolnomoczenyj Sovieta po dielam religioznych kultov pri Sovietie Ministrov SSSR po Lvovskoj oblasti P. Kuczeriavij. Sekretar A. VERNYGORA Dalo f-R-1332, op. 2. spr. 9* Pieczęć okrągła: Golovne Archivne Upravlenija pri Kabinete Ministriv Ukrainy, Ukraina, Lvyvska Oblasna Dierzavna Administracija Dierzavnij Archiv Lvyvskej Oblasti. No 03.94505 Ukraina.

które nie wiadomo jak wykorzystać. Liczę, że Wy przyznacie rację moim działaniom w stosunku do tych budynków”²⁴.

Tabela 1. Zmiana funkcji świątyni katolickich we Lwowie w latach 1939–1946.

Lp.	Nazwa kościoła	Dane historyczne	Zmiana funkcji
1	Bazylika Archikatedralna p.w. Najświętszej Maryi Panny	Jeden z najstarszych zabytków gotyckich. Stan obecny jest wynikiem przebudowy dokonanej w wieku XV. Główny ołtarz barokowy z XVIII w. Do drugiej wojny Światowej znajdował się w nim cudowny obraz Matki Bożej Łaskawej z XVI w. (obecnie w Polsce)	Bazylika czynna codziennie.
2	Kościół św. Anny	Powstał w 1507 r. Obecny barokowy wygląd i wystrój wnętrza pochodzi z wieku XVIII.	Zamieniony na sklep meblowy.
3	Kościół św. Antoniego	Założony w 1617 r. Przebudowany z fundacji kasztelana krakowskiego księcia Janusza Wiśniowieckiego w roku 1718. Barokowe rzeźby dzieła Tomasza Huettera.	Czynny we wtorki oraz niedziele.
4	Kościół św. Andrzeja OO. Bernardynów	Powstał w 1460 r. Przebudowany z początkiem wieku XVII. Bogato dekorowana fasada nawiązująca do manieryzmu włoskiego i niderlandzkiego. W ołtarzu głównym obraz Matki Bożej z bł. Janem z Dukli pędzla Zofii Fredrówniej, córki Aleksandra Fredry.	Został przekazany cerkwi greckokatolickiej. OO. Bazylianie.
5	Kościół Bożego Ciała i klasztor Dominikanów	Klasztor i drewniany kościół wybudowali Dominikanie w roku 1234. Kształt obecny świątyni pochodzi z roku 1764. Jeden z najwspanialszych kościołów barokowych środkowej Europy. Rokokowy wolno stojący ołtarz główny z obrazem Madonny pochodzącym ze szkoły bizantyjskiej ofiarowany zakonowi w 1260 r. (Obecnie w Bazylice Dominikanów w Gdańsku).	Pierwotnie magazyn cementu, następnie muzeum religii i ateizmu. Sala organowa.
6	Kościół Brygidek	Siostry zakonne św. Brygidy działały we Lwowie od 1614 r. Niewielki barokowy, jednonawowy kościół zbudowano z początkiem wieku XVIII.	Zamieniony na więzienie.
7	Kościół św. Jana Chrzyciela	Gotycką jednonawową świątynię wzniesiono w XIV w. Po licznych pożarach wielokrotnie przebudowywana. Obecna neoromańska forma pochodzi z wieku XIX.	Magazyn.

²⁴ Tamże.

Z życia Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946...

Lp.	Nazwa kościoła	Dane historyczne	Zmiana funkcji
8	Kościół św. Elżbiety	Zbudowany w stylu neogotyckim na początku XX w. Witraże i malowidła Kazimierza Sichulskiego.	Magazyn żywności. Odrestaurowany jako cerkiew greckokatolicka.
9	Kościół św. Kazimierza i klasztor Sióstr Miłosierdzia	Ufundował Andrzej Mniszech starosta Lwowa w roku 1630. Po spaleniu przez wojska Chmielnickiego odbudowany w roku 1660 w stylu barokowym.	Jednostka wojskowa.
10	Kościół św. Kazimierza i klasztor Księży Misjonarzy	Od XVIII wieku wystrój rokokowy.	Magazyny filmowe.
11	Kościół św. Łazarza	1635–1640 budowa barokowego kościoła. Położony pierwotnie za miastem miał również charakter obronny.	Sala koncertowa chóru dziecięcego.
12	Kościół św. Marcina	Obecna barokowa forma pochodzi z początku XVIII wieku. Freski pędzla Stanisława Strońskiego i Józefa Majera.	Po wojnie przekazano baptyantom.
13	Kościół św. Marii Magdaleny	Ufundowany jako kościół seminarystyczny w 1660 roku. Obecna forma początek wieku XVIII. Rokokowe rzeźby św. Dominika i św. Jacka przypisywane Sebastianowi Fesingerowi.	Sala muzyki organowej.
14	Kościół Matki Boskiej Gromnicznej	Ufundowany w 1641 roku przez wojewodę Jakuba Sobieskiego, ojca króla Jana III. Po zwycięstwie pod Wiedniem dokończono zdobienia fasady kościoła. Figury św. Józefa i św. Teresy wykonane przez Andrzeja Szwanera w 1688 roku.	Wojewódzki Urząd Jakości, Metrologii i Standaryzacji.
15	Kościół Matki Boskiej Ostrobramskiej	Położony w sąsiedztwie Parku Łyczakowskiego ufundowany przez społeczeństwo Lwowa w podzięce za uchronienie miasta od zniszczenia podczas wojny w latach 1918–1920. Projekt prof. Tadeusz Obmiński. Kościół zbudowano w formie starochrześcijańskiej bazyliki. Nad portalem wizerunek Matki Boskiej Ostrobramskiej.	W 1991 r. przekazany cerkwi ukraińsko-bizantyjskiej.
16	Kościół Matki Boskiej Śnieżnej	Uważany za najstarszy katolicki kościół Lwowa. Wzniesiony w 1340 roku przez kolonistów niemieckich. Przebudowany w wieku XVII. Polichromia malowana przez Mariana Strońskiego. Pod koniec wieku XIX przebudowany w stylu neoromańskim.	Sale wystawowe fotografików lwowskich.
17	Kościół św. Mikołaja	Pochodzi z połowy XVIII wieku. Rokoko. Wnętrze bogato zdobione sztukaterią, rokokowa ambona w kształcie łodzi Piotrowej.	Przekazano cerkwi prawosławnej.

ZDZISŁAW GOGOLA OFMConv

Lp.	Nazwa kościoła	Dane historyczne	Zmiana funkcji
18	Kościół Nawiedzenia NMP i klasztor Karmelitów	Spalony w czasie oblężenia Lwowa przez Chmielnickiego, odbudowany w latach 60-tych XVII wieku. Freski autorstwa włoskiego artysty Giuseppe Carlo Pedretti. Wśród licznych nagrobków nagrobek generała Józefa Dwernickiego.	Muzeum Nauki i Techniki.
19	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP i klasztor Franciszkanów	Obecna forma zespołu pochodzi z połowy XVIII wieku. Obraz Św. Rocha pędzla Marcina Altomonte'a nadwornego malarza króla Jana III Sobieskiego. W tym konwencie rozpoczął swą naukę w seminarium Franciszkańskim Maksymilian Maria Kolbe.	Zakład dla dzieci upośledzonych w mowie. Kościół służył jako stolówka. Ostatnio odkupili go od miasta baptyści.
20	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP i klasztor Klarysek	Klaryski przybyli do Lwowa w 1482 roku. Obecna forma zespołu pochodzi z wieku XVIII. Freski Marcina Strońskiego.	W kościele galeria sztuki współczesnej, w klasztorze biura.
21	Kościół św. Piotra i Pawła i klasztor Jezuitów	Konsekrowany w 1630 roku, w połowie XVIII wieku przebudowany i odremontowany. Krucyfiks z 1616 roku.	Budynki sądowe.
22	Kościół i klasztor Sióstr Sacre Coeur	Styl neoromański, z końcem XIX wieku przebudowany według projektu J. Lewińskiego.	Biblioteka.
23	Kościół Serca Pana Jezusa i klasztor Franciszkanek	Wybudowany z końcem XIX wieku w stylu neoromańskim.	Przekazany cerkwi autokefalicznej – seminarium.
24	Kościół św. Rodziny i klasztor Reformatorów	Wybudowany w 1900 roku w stylu neorenesansowo-barokowym.	Fabryka szkła; obecnie cerkiew.
25	Kościół św. Teresy i Sióstr Boskiej Opalrności	Skromny jednonawowy kościół wybudowany w 1855 roku.	Obecnie zakłady mechaniczne instytutu politechnicznego.
26	Kościół św. Wawrzyńca i klasztor Bonifratrów	Pierwotny kościół zbudowano w 1536 roku. Dzięki fundacji Jana Sobieskiego ówczesnego Starosty Jaworskiego rozbudowano w wieku XVII.	Początkowo szpital garnizonowy, obecnie nieczynny.
27	Kościół św. Wojciecha	Obecny budynek pochodzi z połowy XVIII wieku. Zbudowany z kamienia i cegły w stylu barokowym.	Magazyny.
28	Kościół Wszystkich Świętych i klasztor Benedyktynek	Otoczony murami obronnymi zespół klasztorny powstał w XVI wieku. Rozbudowany w wieku XVIII.	Kościół zamknięty, w klasztorze szkoła milicyjna.

Z życia Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946...

Lp.	Nazwa kościoła	Dane historyczne	Zmiana funkcji
29	Kościół P.W. Najświętszej Marii Panny i św. Józefa oraz klasztor Sakramentek	Zespół i kościół pochodzą z wieku XVIII. Neobarokowa forma z początku wieku XX. Neobarokowy marmurowy ołtarz.	Obiekt sportowy.
30	Kościół Zmartwychwstania Pana Jezusa i klasztor Zmartwychwstańców	Zespół wzniesiono w 1877 na planie krzyża łacińskiego.	Szpital wojskowy.
31	Kościół św. Zofii	Wybudowano w 1574. Obecny budynek pochodzi z wieku XVIII. Styl barokowy.	Nieczynny.

Źródła:

T. Mańkowski, *Lwowskie kościoły barokowe*. Prace Sekcji Historii Sztuki i Kultury Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Lwów 2(1932), z. 2; B. Kaczorowski, *Zabytki starego Lwowa*, Warszawa 1990; D. Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa*, Lwiv 1844; A. Czołowski, *Historia Lwowa od założenia do 1666*, Lwiv 1925, *Historia Lwowa od 1600 do 1772*, Lwiv 1927; V. Sekretarium, *Istoria L'vova*, Kiev 1984; G. Ostrowski, *L'vov: Arkhitekturno-khudozhestvennyie pamiatniki XIII – XX vekov*, Leningrad 1982; *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto–Buffalo–London 1993, t. 3, ss. 217–242; R. Chanas, J. Czerwiński, *Lwów – przewodnik*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, ss. 69–107; W. Szetelnicki, *Arcybiskup wygnaniec Eugeniusz Baziak – metropolita lwowski*, Kraków 1989, ss. 82–95; *Schematismus archidioecesis leopoliensis ritus latini pro Anno Domini 1939*; W. Horbay, *Plan orientacyjny wielkiego Lwowa z przewodnikiem*, Lwów 1938.

Jak wynika z powyższej tabeli, akcja likwidacji kościołów katolickich we Lwowie została przygotowana niezwykle dokładnie i realizowana była konsekwentnie. Władze sowieckie robiły wszystko, by przekazywać budynki kościelne i klasztorne różnym zakładom pracy na podstawie umowy o dzierżawę, tak by można było na żądanie pełnomocnika rady do spraw religijnych przejmować je na własność. Towarzysz P. Kuczeriawy w wyżej wymienionym raporcie tłumaczy się również z tego, że tak wiele cennych pod względem architektury budynków przekazał na bazy i magazyny, ale jak pisze: „innych pretendentów w tak dużej liczbie nie było. Uwzględniając, że budynki od 1945 r. nie są remontowane, nie mają odpowiedniej ochrony i coraz bardziej się niszczą, zmuszony byłem usankcjonować radzie miejskiej przekazanie tych budynków pod dzierżawę”²⁵.

²⁵ *Upolnomoczennomu Sovieta po Dielam Religioznych Kultov pri Sovietie Ministrov po USRR tov. Vilchovomu P.A. ... Upolnomoczennyj Sovieta po dielam religioznych kultov pri Sovietie Ministrov SSSR po Lvovskoj oblasti P. Kuczeriavij*, Sekretar A. Vernigora. *Upolnomoczennomu po dielam religioznych kultov pri Sovietie Ministrov SSSR po Lvovskoj Oblasti tov. Kuczeriavomu...* Direktor Lvovskovo Gosmedinstituta Prof. Skosogorenko G.F., Sekretar Partbiuro LGMI Szepitko Ef.A. 7.12.1949. Na odwrocie podłużna pieczętka Dierzavnyj Archiv Lvovskoj Oblasti m. Lwiv bul. Pidwalna, 13 Fond no p-1332, opis 2, spr. 15, ark 145.

W podtekście tych słów można znaleźć informację o tym, że bezańskie a zbudowane z dobrych materiałów świątynie, stawały się łatwym łupem dla szabrowników i złodziei. Przekazanie budynku kościelnego nawet pod magazyn czy halę sportową oprócz licznych wad miało tę zaletę, że był właściciel, który go pilnował. Szczegółnej wymowy nabierają fakty, że niektóre ze świątyń zostały przekazane cerkwi prawosławnej, kościołowi baptystów, a w ostatnich latach Cerkwi greckokatolickiej.

5. Lata propagandy i donosicielstwa

Dwa działające kościoły lwowskie stały się bardzo silną ostoją dla mieszkających we Lwowie katolików. Jest rzeczą oczywistą, że działalność księży była bardzo dokładnie inwigilowana. Dane o wiernych uczęszczających do kościoła mogły się przydać, jak się okazuje, nawet Instytutowi Medycznemu. Oto w ściśle tajnym liście z dnia 7 grudnia 1949 r. dyrektor Lwowskiego Państwowego Instytutu Medycznego prof. G.F. Skosogorenko prosi tow. Kuczeriawego o podanie nazwisk tych studentów medycyny, którzy uczęszczają do kościoła. Przynależność do Kościoła katolickiego nazywa przynależnością do sekty religijnej. Ze studentami tymi jak pisze „organizacja partyjna i komsomol będą prowadzić odpowiednią pracę wychowawczą, aby nie dopuścić do przypadków otrzymania tytułu radzieckiego lekarza lub felczera ludziom o obcej nam ideologii”²⁶.

Wśród społeczeństwa, a szczególnie wśród młodzieży, była prowadzona propaganda ośmieszania, przypisywania ciemnoty, sekciarstwa itp. pozostałym we Lwowie księżom katolickim. Po latach przyniosła rezultaty. Oto przykład. Wydarzenie to miało miejsce w 1955 roku, a jego opis zachował się wśród tajnych dokumentów lwowskiego archiwum. Dwunastego maja tego roku podczas pracy Michaił Timofiejewicz Kuc, który pracował jako kierownik Katedry Marksizmu Leninizmu we Lwowskim Instytucie Pedagogicznym odwiedził tow. M. Drilla pełnomocnika do Spraw Kultów Religijnych przy Komitecie Wykonawczym Lwowskiej Rady Okręgowej Delegatów Ludzi Pracy i doniósł, że studentka Zoja Konstantinowna Sidorczyk mieszkająca i pracująca w mieście Równe, która jest obecnie na IV roku zaocznego Lwowskiego Instytutu Gospodarki Rolnej w przeddzień Wielkanocy była w Lwowskiej Katedrze na mszy i słyszała kazanie młodego księdza (prawdopodobnie chodzi o ojca Rafała Kiemickiego OFMConv), który mówiąc o cierpieniu porównał cierpienie Jezusa ze swoimi cierpieniami, które znosił na Syberii w łagrach. Mówił, że cierpienia takie są udziałem wielu ludzi. Studentka Sidorczyk zauważyła lzy u słuchających kazania osób. Scharakteryzowała to kazanie jako kontrrewolucyjne²⁷.

²⁶ *Upolnomoczenomu po dielam religioznych kultov pri Sovietie Ministrov SSSR po Lvovskoj Oblasti tov. Kuczeriawomu....* Direktor Lvovskovo Gosmedinstituta Prof.Skosogorenko G.F., Sekretar Partbiuro LGMI Szepitko Ef.A. 7.12.1949. Na odwrocie podłużna pieczętka Dierżavnyj Archiv Lvovskoj Oblasti m. Lviv bul. Pidwalna, 13 Fond no p-1332, opis 2, spr. 15, ark 145.

²⁷ *Lvovskomu Oblastnomu Upravleniju KGB Naczalniku 4 Otdielenija 6 Otdiela majoru Viniczenko N.P., ...Upolnomoczennyj po Religiozным Kultam pri Ispolkomie Lvovskogo Oblsovieta De-*

Inny raport wysłany do tow. K.S. Połonnika w Kijowie przez działającego we Lwowie Sawiaczewa świadczy o tym, jak dokładnie i nieustannie była obserwowana polska społeczność katolicka we Lwowie. Dokument informuje o tym, że w kościele św. Marii Magdaleny, w którym duszpasterze nie dostali zgody na odprawianie nabożeństw, wierni zbierają się codziennie i śpiewają pieśni. W czasie tych spotkań w kościele grają organy. Wspólne modlitwy organizuje Władysław Ignatiewna Garkowicz, urodzona w roku 1893, należąca do dwudziestki parafialnej. W innej zamkniętej parafii Józef Iwanowicz Trembiński nie tylko kieruje śpiewaniem pieśni, ale zbiera też pieniądze na utrzymanie kościoła.

Zaobserwowano również, że niektórzy polscy kapłani spotykają się z kapłanami unickimi, którzy odmówili zjednoczenia z rosyjską cerkwią prawosławną. Donosiciele meldują, iż ksiądz Jastrzębski dał unicie Artiemijowi Cegielskiemu ofiarę w sumie 75 rubli. Podkreślają, że podobne fakty miały miejsce również wcześniej²⁸.

Raport informacyjny do tow. K.Z. Litwina i tow. W.A. Kurojedowa w Moskwie zwraca uwagę na wpływ Watykanu na duchowieństwo i wiernych katolickich. Na przykład „ksiądz Ludwik Seweryn SI z miasteczka Szczerzec systematycznie słucha audycji radiowych z Watykanu i Głosu Ameryki, wykonuje streszczenia i wykorzystuje je do agitacji i propagandy (...), rozprzestrzenia je później pomiędzy księżmi i wierzącymi. Watykan próbuje wszelkimi sposobami uaktywnić działalność księży nastawionych antyradziecko. Wkłada wiele wysiłków w to, by wykorzystać Kościół katolicki dla ideologicznej dywersji i pracy podrywającej autorytet ZSRR”²⁹.

Należy zaznaczyć, że obecność księży katolickich w omawianym okresie we Lwowie miała ogromne znaczenie dla życia religijnego, dla „podtrzymania” patriotyzmu, dla ocalenia kultury polskiej, polskich zwyczajów i tradycji. W dużym stopniu wpłynęła też na zachowanie (ocalenie) języka polskiego. To właśnie bowiem w polskich kościołach katolickich śpiewano pieśni religijne w ojczystym języku, wygłaszano kazania w tym języku, spowiadano i spotykano się z okazji świąt kościelnych. Ks. kard. Stefan Wyszyński w swoich „Zapiskach więziennych” pisał: „Badając uważnie rozwój dziejowy rewolucji październikowej mogłem zauważyć, że stosunek taktyczny do religii ulegał zmianie idąc po linii elastycznej. Początkowy brutalizm, na poziomie procesów, muzeów bezbożniczych, zamykanych cerkwi, rabowanych cudownych obrazów załamał się ustępując metodzie Dymitrowa (...).

putatov Trudiaszczichsia M. Dril 18 V 55 r. Na odwrocie podłużna pieczętka Dierżavnyj Archiv Lvovskoj Oblasti m. Lviv bul. Pidvalna, 13 Fond no p-1332, opis 2, spr. 23, ark 150.

²⁸ *Upolnomoczenomu Sovieta po Dielam Religioznych Kultov pri SM SSSR po Ukrainskoj SSR tov. Połonnku K.S., ...Upolnomoczenyj Soviet po Dielam Religioznych Kultov pri SM USSR po Lvovskoj Oblasti Saviczev.*

²⁹ *Priedsiedatieliu Sovieta po Dielam Religij pri Sovietie Ministrov Sojuza SSR tov. Kurojedovu V.A., Upolnomoczenomu Sovieta po Dielam Religij pri Sovietie Ministrov po Ukrainskoj SSR tov. Litvinu K.Z., I.O. Upolnomoczenogo Sovieta po Dielam Religij pri SM SSSR po Lvovskoj Obl. N. Saviczev. 22.10. 1966g. (Dalo, f. R-1332, opis 2, spr. 38).*

Ta ewolucja wskazuje, że każda forma rządu nawet tak bezwzględna powoli stygnie i bieleje, w miarę jak napotyka na trudności, których sam urzędnik bez pomocy społeczeństwa rozwiązać nie może. Trzeba więc jakoś o to społeczeństwo zabiegać³⁰. Zasługą polskich księży katolickich oraz skupionych wokół nich wiernych aktywnie działających przy polskich kościołach było to, że nie dopuścili do całkowitego zniewolenia mieszkających we Lwowie katolików, że w tych trudnych latach wszczepiali wiarę, nadzieję, a nawet i bunt przeciw ateizacji. Ich zasługą jest to, że po wielu latach wysiłków władzy sowieckiej kościół ten nadal działa, przybywają do niego nowe rzesze wiernych i w ostatnich latach można mówić o jego odrodzeniu. Obserwuje się również odrodzenie kościoła unickiego, czyli greckokatolickiego. Niemały wpływ na jego przetrwanie w latach represji miała postawa polskich duszpasterzy oraz skupionych wokół nich wiernych.

Liczbę Polaków we Lwowie ocenia się dzisiaj na blisko 30 tys. W sierpniu 1990 roku Ukraina proklamowała swoją niepodległość i odłączenie od Wspólnoty Niepodległych Państw. Za zmianami tymi poszły również ułatwienia w działaniu Kościoła katolickiego na Ukrainie. Zaczął odradzać się Kościół greckokatolicki. Jan Paweł II reaktywował katolickie archidiecezje lwowskie: archidiecezję kościoła rzymskokatolickiego, na czele której stanął metropolita arcybiskup Marian Jaworski oraz archidiecezję kościoła greckokatolickiego, którym kieruje kardynał M. Lubacziwski.

Summary

Zdzisław Gogola, OFMConv

The Life of the Roman Catholic Church in Lvov 1939–1946 according to Soviet Sources

The life of the Roman Catholic Church in Lvov 1939–1946 is a history of its destruction by the Soviet regime. The goal of this publication is to show the fragments of this history as observed by the Soviet regime. Highly secret reports on persecution of Polish Catholics by KGB were stored for 50 years in Soviet archives (presently these reports are in the National Archives of Lvov Province). The pages of these reports show an extremely active as well as horrendous picture of those years. The politics of Soviet regime was mainly focused on the following activities against the Church: exerting pressure on bishops to abandon their positions and leave for Poland; Seminary of Archdiocese and Department of Theology at the University of Jan Kazimierz were eliminated; close surveillance of priests'

³⁰ S. Wyszynski, *Zapiski więzienne*, Paryż 1982, s. 23.

Z życia Kościoła rzymskokatolickiego we Lwowie w latach 1939–1946...

activities; the churches and monasteries were taken over and used for cinemas, theaters, sports arenas, hospitals, factories, warehouses, museums, office buildings or otherwise they were dismantled. Similar politics were implemented against the Greek Orthodox Church. These politics were accompanied by a tremendous wave of perfidious propaganda in society, especially among the youth. The examples of this propaganda included mockery of the Catholic priests who remained in Lvov, calling them ignorant and sectarian. Despite the persecution and difficult conditions, the presence and activities of Catholic priests had a very significant influence on the religious life, “support” of patriotism, survival of the Polish culture as well as Polish customs and traditions.